

הוראת אזרחות לתלמידים בעלי לקות למידה / אפרת גליקמן, מדריכת לקויות למידה באזרחות

אפרת גליקמן, מדריכת לקויות למידה באזרחות, תכנית משיקים.

• 7 הכוכבים לשיעור מותאם באזרחות

מלאכת הוראת האזרחות עבור תלמידים בעלי לקויי למידה והפרעות קשב היא אמנות של ממש ומורים שמצליחים להצליח במלאכה זו הם, בעיני, **כוכבים גדולים**.

תחום הדעת אזרחות כשלעצמו מקפל מורכבות רבה של מיומנויות מגוונות: *הבנת מושגים מופשטים (לדוג' פלורליזם), *הבנה של תהליכים ורצפים (כמו תהליך כינון הממשלה), *זיכרון של כמות מושגים והגדרות רבות, *שאלות הדורשות יכולת חשיבה גבוהה מדרגת יישום ואנליזה (כגון שאלת ידע מורכבת, שאלות אירוע). *בנוסף, המקצוע מדבר את המציאות האקטואלית בה אנו חיים ומעלה קושי רגשי בהפרדה שבין מושגים תאורטיים, לבין החיים האמיתיים והחינוך מבית (כדוגמת: שסעים, מדינה יהודית, זכויות אדם).

אל תוך המורכבות הזאת מתווספים מרכיבים נוספים של הוראת תלמידים בעלי לקויות למידה והפרעות קשב כדוגמת *פערים בכיתה הטרוגנית שמורכבת מתלמידים תקינים וחזקים, *תלמידים עם לקויות שונות ותלמידים מתקשים. *התמודדות עם דימוי עצמי נמוך ומוטיבציה ירודה. *קשיים התנהגותיים שלעיתים נלווים לקושי הלימודי, ובצידם הקושי לייצר משמעת ורצף סדיר של שיעורים ועבודה. *כל מורה לתלמידים בעלי לקות למידה התמודד או מתמודד עם הקושי לגבש את דרך ההוראה הטובה והנכונה שתאים ללימוד הנושאים, תוך עמידה ביעדי תכנית הלימודים (למשל הגדרת מושגים, קריאת טקסט והצלחה בבחינת הבגרות). *פעמים רבות ההוראה לתלמידים בעלי לקויות למידה והפרעות קשב מלווה בתחושת תסכול מקצב איטי של הוראה, שינון חוזר, אי יכולת של התלמידים לבצע מטלות וחוסר הבנה של נושאים.

אז מהם 7 הכוכבים המרכזיים בשיעור המותאם לתלמידים בעלי לקויות למידה והפרעות קשב? 7 עקרונות שהופכים את ההוראה למותאמת:

"כל מה שילד צריך, זה מבוגר אחד שיאמין בו" (הרב שלמה קרליבך) - מורים שמצליחים להוביל את התלמידים שלנו למקום של התמודדות עם הקושי האישי-לימודי מצליחים לפצח הרבה מעבר לבחינת בגרות, הם נוגעים ברגש של תלמיד. תלמיד בעל קשיי למידה יהיה מוכן לחצות ימים ויבשות כדי לרצות את המורה האחד שמאמין בו, לא מוותר לו - ולא מוותר עליו. לעיקרון ראשון זה נקרא פסיכו-פדגוגיה – איך אני כמורה מייצר אצל התלמיד רגש חיובי כלפי הלמידה, מחויבות למקצוע אזרחות? מחויבות לעשות הכל כדי להצליח באזרחות, או אם נרצה: הרגש בשירות הלמידה. פסיכו פדגוגיה היא אותה מודעות לרגשות המתעוררים ולעמדות שמתעצבות בתוך יחסי הגומלין בתהליך הלמידה. למעשה הקשר שבין מורה, תלמיד, התוכן והתהליך שמתרחש.

אין הכוונה שהמורה הופך לפסיכולוג של התלמיד, אלא שתוך כדי הוראת אזרחות המורה מעניק לתלמיד משוב חיובי, גם אם צריך "חפשי" אותו, ברמת התלמיד, ברמת הקבוצה/הכיתה (לדוג' כיתת מב"ר) וגם בהיבט של ההתמודדות עם התכנים באזרחות. לדוגמא חיזוק חיובי על הקשבה בשיעור, התעניינות בחדשות ובאקטואליה, השתתפות בדיון, הוצאת ציוד, הגעה בזמן לשיעור וכן הלאה. חיזוק חיובי על הדברים הקטנים מצליח לגייס את התלמידים והכיתה, ובונה תשתית של מערכת יחסים אכפתית עליה מתבססת הוראת האזרחות.

- **שיעור אחד, ארבעה שלבים** – חלוקת כל שיעור/יחידה לארבעה שלבים :

1. הקניית התוכן
2. הקניית המיומנות
3. שינון של התוכן של המיומנות
4. מיזוג

השלב הראשון והברור לכולנו הוא הקניית התוכן. בכל שיעור אנו מלמדים נושא הכולל מושגים והגדרות בתחום האזרחות.

השלב השני הוא הקנייה מפורשת של המיומנות. הבררות, כידוע, היא שילוב של תכנים ומיומנויות ועל כן אנחנו מקנים את המיומנויות באופן מפורש לצד התכנים מראשית הלימוד (מיומנויות לדוגמא הן : פיצוח שאלה, סכמת שאלת אירוע, סכמת שאלת ידע מורכבת, סכמת שאלת עמדה, אסטרטגיות זיכרון, אנסיף).

השלב השלישי הוא שלב של שינון של התכנים וגם של המיומנויות. בשלב זה אנו מנחים את התלמידים לשנן את המושגים, ההגדרות והתכנים - זה ברור. אך, ננחה אותם לשנן גם את המיומנות! התלמידים יכולים לשלוט נפלא בתוכן אבל אם לא ישלטו כיצד לענות על שאלת אירוע או איך לענות אל שאלת עמדה הם לא יצליחו בבחינה. שלב השינון הוא שלב חשוב מאוד. אפשר להתייחס לשינון כאל שלב זניח ואל מיומנות שכבר פסה מהעולם, אבל עבור התלמידים שלנו הוא שלב קריטי כיוון שאם לא נלמד אותם כיצד לזכור ואיך לשנן ההגדרות והמושגים יתערבבו להם בראש. אנחנו רוצים להביא אותם למצב שהחומר וגם המיומנות אוטומטיים ונשלפים יחסית בקלות וכך בזמן הבחינה יוכלו להקצות יותר משאבים לתהליכי הבנה. בלעדי השינון התלמידים שלנו לא מצליחים לענות על השאלות הן ברמת המושג והן ברמת הסכמה שהשאלה דורשת.

השלב הרביעי הוא שלב של מיזוג בין השאלה ההגדרה והמיומנות – זהו שלב של תרגול בכתב שמחבר בין המושג האזרחי, המיומנות של שאלת הבררות, הזיכרון, וההבנה של ה"סיפור" האזרחי שמציגה השאלה. זוהי מיומנות מורכבת וגבוהה והיא דורשת תרגול קבוע ושיטתי בשיעורים, במיוחד עבור התלמידים שלנו שזקוקים לתרגול מוגבר.

לא תמיד אנחנו מצליחים להגיע לכל ארבעת השלבים בשיעור אחד. אבל חשוב שנציין לפנינו מה כן הספקנו ללמד? ומה חשוב שנמשיך בשיעור הבא. נקפיד לעבוד בצורה מאומצת על השינון של המושגים ושל המיומנות ועל המיזוג אחר, כאמור, יתקבל אוסף של הגדרות שהתלמידים לא יודעים כיצד לזכור ולהשתמש בו בקונטקסט של שאלות בגרות.

- **אסטרטגיות זיכרון** : לחלק גדול מהתלמידים שלנו יש קושי לזכור ולשלוף את שלמדו. מה שנלמד לפני שיעור או שניים - כמו נשכח לחלוטין. לכך נלווית תחושה של תסכול הן מצד התלמיד והן מצד המורה. תהליך של יצירת זיכרון והטמעה שלו מחייבים חזרה ושינון על מנת לקבע את הקשר בין התאים במוח. התנסות של התלמידים מחזקת את הפעילות החשמלית במוח ומסייעת לשיפור בתהליכי הזיכרון. כמו שציינו, אין טעם ללמד כמות גדולה של חומר מבלי לתת קביים של שינון, אסטרטגיות זיכרון. לכן, זהו רכיב קבוע בכל הקנייה של נושא. בכל יחידת לימוד אנחנו מאפשרים לתלמידים להיות פעילים ולהמציא בעצמם שיטות יצירתיות לזכור את המושגים החדשים ביחידה : לחבר משחק זיכרון של מושגים

והגדרות, להלחין את המושגים לשיר, לצייר סמלים/קומיקס או להמציא ראשי תיבות שיתחברו לעולם האסוציאציות שלהם. אנחנו מקפידים במיוחד על בנייה של משפט קצר שמסביר את הקשר בין הנושא לראשי התיבות, כדי להימנע ממצב שבו יש אוסף של ראשי תיבות אך התלמיד לא זוכר איזה נושאים הן מייצגות. דוגמא לכך יכולה להיות: "לחיה ומשה גישות כלכליות שונות" – חי"ה (גישה ניאו ליברלית: חירות, יוזמה, התערבות מועטה) מש"ה (מחויבות, שוויון, התערבות רבה).

אנו מקדישים לאסטרטגיות הזיכרון חלק קטן מהשיעור (10-5 דק), אך באופן עקבי כל בשיעור. אפשר בתחילת השיעור כחזרה וחיבור לחומר שנלמד, או כבסוף שיעור כסיכום.

בדרך זו אנחנו מסייעים לתלמידים לקלוט את החומר ולשנן את המושגים וההגדרות בכל שיעור / יחידה לאורך כל השנה, מה שמאפשר הטמעה ושליפה יעילה יותר של המידע. ומעבר לכל אלה, ללמוד איך לזכור - ככלי לחיים.

- **שמירה על רצף** - חלק מהתלמידים מתקשים להתמצא בזמן ובמרחב. ביטוי של הלקות יכול להתבטא בקושי לחבר את שנלמד בשיעור הקודם או ביחידת ההוראה עד כה עם החומר החדש שזה עתה נלמד בשיעור. הקשר בין הנושאים השונים יציב וברור במוחו של המורה אך במוחו של התלמיד בעל הלקות נוצר אוסף של מושגים שלא תמיד מתחברים נכון ומדויק זה לזה. באזרחות על אחת כמה וכמה כיוון שהמקצוע מושתת על כמות אדירה של מושגים והגדרות. לכן, אנחנו שומרים על עקרון הרצף כלומר, מתווכים לתלמידים מספר פעמים בשיעור את הקשר בין המושג החדש למושג הקודם, ואל הנושא של היחידה כולה, בין השיעור הנוכחי לאלו שקדמו לו. את הרצף אנו מתווכים לתלמידים בצורה אינטנסיבית כדי לסייע להם לבנות מהחלקים השונים שלם ברור ויציב.
- **עבודה עם תרשים / רשימה** של הנושאים והמושגים הקשורים אליהם מסייעת מאוד. את התרשים משדכים למחברת והוא כלי שמלווה את הלמידה כולה. בכל עת שמסיימים ללמוד נושא מדגישים את המושגים הקשורים אליו שנלמדו. כך יכולים לשוב לתרשים ולסייע לתלמידים להתחבר לרצף, וגם ממחישים לתלמידים את ההתקדמות בלמידה.
- **פניה לערוצים אחדים** – בכיתה יושבים תלמידים שמאופיינים בסגנונות למידה שונים. חלקם בעלי ערוץ למידה חזותי דומיננטי, חלקם בעלי ערוץ שמיעתי דומיננטי וחלקם תנועתי (מרבית האנשים בעלי סגנון למידה חזותי, חלקם שמיעתי ומקצתם תנועתי).

בשל כך נשלב בשיעור רכיבים מגוונים שיכולים לסייע בלמידה של כלל התלמידים. לדוגמא:

חזותי: לוח מאורגן המשקף את תהליכי הלמידה והרצף התקין של השיעור, סרטונים, מצגות, עבודה עם טקסט המותאם לרמת הכיתה ובנייה עם התלמידים תרשימי זרימה המארגנים את עיקר הלמידה. **על הלוח נכתוב תמיד את מטרת השיעור והשלבים:** הקנייה של מושג/ מיומנות/ שינון / מיזוג דרך פתרון שאלת בגרות.

שמיעתי: הוראה פרונטלית המשלבת שאלות מעוררות מחשבה והשתתפות כדי לסייע לתלמידים גם לקחת חלק פעיל בתהליך, למידה בזוגות – למידה בקול רם מסייעת מאוד לתלמידים השמיעתיים, הקשבה להקלטה של החומר מוקרא/מולחן.

תנועתי: כתיבה היא תנועה. שיעור שאינו כולל כתיבה מבחינת התלמידים הוא מעין "שיעור חופשי". הכתיבה היא המיומנות הקשה והמורכבת מבין כל המיומנויות. היא חשובה לחיים והיא המיומנות לפיה נבחנים מרבית

התלמידים. הכתיבה ממקדת את התלמידים והיא מאפשרת לייצר מחברת מסודרת המשקפת את רצף של למידה. עבור התלמידים שלנו זהו עוגן משמעותי בתהליך הלמידה.

- **הוראה מפורשת** - מורים בעלי ניסיון בהוראת תלמידים בעלי ליקויי למידה יודעים שחובה לפרש, ולהסביר לתלמידים את המטרות והמושגים המרכזיים בשיעור כמה וכמה פעמים. חלק מהתלמידים מתקשים למשל לזהות את הרצף המרכזי של השיעור ולבצע היקשים באופן עצמאי. על כן אנחנו מדגישים את ההגדרות, המושגים והקשר ביניהם מספר פעמים בשיעור (מומלץ לפחות 5) ומוודאים שאכן הם מובנים לתלמידים.

- **למידה פעילה חווייתית** - החיבור של התלמידים לאזרחות יכול להתרחש דרך הרגש ודרך הקוגניציה- הנושא עצמו. אנחנו מזמנים להם לחוות את הלמידה וכך התלמידים יותר קשובים ומעורבים. כשהתלמידים פעילים הם קולטים את החומר טוב יותר ולכן זוכרים אותו יותר. אם כן, לתלמידים בעלי לקויות למידה אנחנו משלבים בשיעור רכיב קבוע של למידה פעילה ועדיף שתהיה גם חווייתית. אין הכוונה רק לפעילות יצירתית חווייתית יוצאת דופן, אלא לעשייה אקטיבית של התלמידים בשיעור כדוגמת: שאלות מעוררות מחשבה, מציאת אסטרטגיית זיכרון למושגים, פתרון שאלת בגרות המשלב מיזוג של מושג אזרחי, מיומנות אזרחית וסיפור אזרחי, קריאה, בניית תרשים זרימה.

דוגמא ללמידה פעילה חווייתית: הוראת עקרון הכרעת הרוב דרך סימולציה שנעשית בכיתה סביב שאלה רלבנטית לתלמידים (מי בעד שימוש בנייד במהלך השיעורים?) ותרגול כתיבת תשובה במבנה של שאלת אירוע/עמדה.

לסיכום, 7 הכוכבים הללו מאגדים 7 עקרונות לשיעור מותאם עבור תלמידים בעלי לקויות למידה, הפרעות קשב ותלמידים מתקשים. מודעות והתכווננות אליהם מהווה שינוי קטן עבורנו המורים, אך תייצר שינוי ענק עבור התלמידים. (בהצלחה!)

מבוסס על חוברת משיקים, אגף לקויות למידה והפרעות קשב